

I OSLOBOĐENJE DOČEKALA U AUŠVICU*

Rođena je 25. januara 1924. godine u mestu Žabalj, u Bačkoj. Otac dr Julije Levi (1884), advokat, ubijen je u Raciji u Bečeju, a majka, Riza Levi, rođena Gutman (1896) stradala je u Birkenauu. Sestra Vera (1930) stradala je zajedno s majkom. U holokaustu je izgubila dvadeset članova najbliže rodbine.

Kada su Mađari okupirali Bačku, završila je VII razred gimnazije. Maturirala je u vreme okupacije, juna 1942. godine. Medicinski fakultet u Zagrebu završila je maja 1951. godine i odmah započela sa specijalizacijom bakteriologije, na Higijenskom institutu Srbije. Za docenta na predmetu Mikrobiologija sa parazitologijom Medicinskog fakulteta u Nišu izabrana je 1961. godine i tu radila do penzionisanja kao profesor na katedri za mikrobiologiju i parazitologiju.

Počasni je član Akademije medicinskih nauka Srpskog lekarskog društva. Udala se 1958. godine za Ivana Jovovića, dipl. pravnika, inače golotočkog kažnjenika. Ima sina Dragišu (1961), takođe dipl. pravnika. Živi u Nišu.

* „Kad su 26. januara Sovjeti stigli u Aušvic u tri su logora našli samo 2 819 invalida i većinu tih logoraša uspjeli su izliječiti“. (Ward Rutherford, Genocid Židova, str. 112, izd. Alfa, Zagreb, 1975, serija Svjedočanstva zločina)

Moj otac je bio najstariji sin među sedmoro dece malog seoskog trgovca u Gospodincima (dvadesetak kilometara od Novog Sada). Tu je završio šest razreda osnovne škole, posle čega ga je otac upisao u gimnaziju u Novom Sadu, koju je pohađao kao dak-putnik. Maturirao je 1904. godine i upisao Pravni fakultet u Budimpešti. Pošto je tamo život bio skup, studije je nastavio na Pravnom fakultetu u Koložvaru (današnji Kluž, u Rumuniji). Fakultet, a potom i obavezni trogodišnji pripravnički staž sa advokatskim ispitom završio je 1912. ili 1913. godine i otvorio advokatsku kancelariju u Žablju. Međutim, već 1914. godine mobilisan je u austrougarsku vojsku i poslat na ruski front. Godine 1915. našao se u opkoljenoj tvrđavi grada Pšemisla u Poljskoj. Posle višemesečne opsade, grad je pao u ruke Rusima i moj otac je dospao u zarobljeništvo. Pšemisl je udaljen, u vazdušnoj liniji, oko 250 km od Aušvica. Da sam vernik, rekla bih: „Prst Božji ili prst sudbine“.

Pošto je bio najstariji sin roditelja već poodmaklih godina, sa mnogo briga oko mlađe dece, u dva maha je pokušao da pobjegne iz zarobljeništva. Posle drugog neuspelog pokušaja, prebačen je u azijski deo Rusije, u Krasnojarsk, a potom i u Sibir. Tu je proveo teške godine rađanja Sovjetskog Saveza. Tek 1921. godine krenuo je brodom iz Vladivostoka kući. Otvorio je ponovo advokatsku kancelariju u Žablju i oženio se mojom majkom, 1922. godine.

Moja mati je rođena i odrasla u Žablju, gde je završila osnovnu i tadašnju tzv. građansku školu. Od malih nogu morala je da pomaže svojoj majci u domaćim poslovima, pošto je baka vodila radnju posle smrti svoga muža. Te obaveze su dodatno porasle kada je, u toku rata kod bake došla majčina sestra sa troje male dece (od jedne, tri i pet godina), jer joj je muž bio na frontu.

Imala sam šest godina mlađu sestru, Veru. Ona je još kao malo dete preživela sve moguće zarazne bolesti (male i ovčije boginje, ru-beolu, difteriju, šarlah), od čega je kao posledicu, imala oštećeni srčani mišić. Međutim, i pored toga bila je uvek dobrog raspoloženja i dobar đak.

U porodici se živelo vrlo skromno. U prolećnim i letnjim mesecima naročito, kad vojvođanski seljak nije imao vremena da se parniči, majka je morala da bude čarobnjak pa da od očevih više nego skromnih prihoda zadovolji osnovne potrebe domaćinstva. Sećam se i danas kada se, jednog jutra, u kući našlo mleka samo za tri šolje. Dve su nasure, jasno, nama deci, a oko treće šolje – čula sam to nehotice iz susedne sobe dok sam spremala knjige za školu – nudili su se između sebe naši roditelji. Majka je znala da će se otac zadržati u sudu i

sat-dva iza podneva, a otac nije sebi hteo da dozvoli da mu žena ostane i bez tog skromnog doručka. Zato nikako nisam mogla da shvatim neke naše drugarice u školi kada su se hvalile da one, da bi izbegle prepirke, a nije im se pilo mleko za doručak, prospu ga u slivnik kad ih niko ne gleda. Bili smo harmonična i srećna porodica.

Osnovnu školu završila sam u Žablju, a prva dva razreda gimnazije, polažući privatno, u Bečeju. Pošto je i sestra pošla u osnovnu školu, a to je značilo da za četiri godine polazi u gimnaziju, preselili smo se 1936. godine u Bečej.

Život je tekao uobičajenim tokom, iako se sve više govorilo o teškom položaju Jevreja u Nemačkoj. Neki majčini dalji rođaci, bežeći iz Hamburga, došli su u Žabalj i pričali o šikaniranjima i teškoćama kroz koje su prolazili u Nemačkoj. Otac se jedne večeri vratio sa predavanja koje je na tu temu držao neki funkcioner tadašnjeg Saveza jevrejskih veroispovednih opština iz Beograda. Sećam se ne baš ohrabrujućih reči koje nam je otac preneo. „I Jevreji u Austriji su govorili da se ono što se dešavalo u ulici Unter den Linden, u Berlinu, nikad neće dogoditi u Beču. Nemojte misliti da ono što Jevreji doživljavaju ispred Stephan's Kirche u Beču ne može jednog dana da se desi u Knez Mihailovoj ulici, u Beogradu“. Moram, međutim, da napomenem da nikakve antisemitske ispade u mnogonacionalnoj Vojvodini do rata nismo doživljavali.

Jevrejski običaji su se u kući poštovali u umerenim granicama. Subotom se nisu obavljali veći poslovi. Dok smo živeli u Žablju, gde je bilo desetak jevrejskih porodica, otac je petkom uveče odlazio u sinagogu da bi se skupio minjan. Praznovali su se, međutim, vrlo strogo Roš Hašana i Jom-Kipur, kao i prva dva dana Pashe kada je cela porodica odlazila kod dede u Gospođince na Seder-veče. Imali smo u kući i kasice u koje je ubacivan novac za kupovinu zemlje u Palestini.

*

Okupacija nas je zatekla u Bečeju, u koji su mađarske trupe, bez nekog posebnog otpora, umarširale 10. aprila 1941. godine. „Pa, valjda je Mađarska pravna država“, pokušavao je da nas teši otac. Koliko je to, u ono vreme, bilo daleko od stvarnosti, govori činjenica da mu je kao advokatu Jevrejину, odmah zabranjen rad. Odveden je na prisilni rad u mestu (bilo mu je 57 godina!), ali je posle nekoliko nedelja maltretiranja pušten. Da bi nešto zaradio, počeo je da daje časove slabijim đacima gimnazije, prvenstveno iz latinskog jezika, jer su gimnazije

pod mađarskom okupacijom bile klasične gimnazije u kojima je latinski jezik bio jedan od glavnih predmeta.

Odveden je od kuće 10. januara 1942. godine, kada je u Bečeju počela Racija, akcija koju su mađarski fašisti sproveli kao meru za uništavanje Šajkaškog partizanskog odreda, ali i kao opštu meru progona Srba i Jevreja. Prema kasnijim saznanjima, posle zverskog mučenja, tela više stotina tako ubijenih ljudi bacana su pod led koji se na -40° C uhvatio na Tisi, tačnije kod ustave gde se kanal Dunav–Tisa spaja sa rekom.

Majka, sestra i ja preživele smo Raciju, ali sam ja, i pored redovnog pohađanja gimnazije, morala da preuzmem očeve privatne časove, jer smo po cići zimi, ostali u kući s vrlo malo drva za grejanje i novca u vrednosti od oko sto dinara.

I sestra i ja nastavile smo da pohađamo školu. Uz razna manja i veća šikaniranja, završila sam VIII razred gimnazije i položila maturu sa odličnim uspehom, juna 1942. godine.

Naredni period od približno dve godine, bio je relativno miran. Sestra je nastavila sa školovanjem, a majka je uzela na stan dvojicu jevrejskih dečaka čiji su rođaci, kod kojih su ranije stanovali, stradali u Raciji. Ja sam nastavila sa davanjem časova, a pre podne (dok su škole radile) odlazila u nabavke da bih poštedela majku od antisemitskih dobacivanja i ispada.

Sredinom marta 1944. godine zapazile smo, iznenada, na svim stražarskim mestima da pored mađarskog vojnika stoji Nemač pod punom ratnom opremom. Nemačka vojska preplavila je Mađarsku, a relativno tolerantna tadašnja mađarska vlada zamenjena je predstavnicima ultra-desničarskih strelastih krstaša, tzv. „njilaša“. Bilo je jasno da nam se ništa dobro ne piše.

Jednog dana, početkom aprila, posetio nas je izvesni gospodin Varga. Taj gospodin se sa ženom i sinom, a bili su subotari, doselio negde 1942. godine iz Sarajeva u Bečej. Verovao je da će mu, kao Mađaru, biti lakše u Bačkoj. Sin mu je međutim, iako Mađar, vrlo slabo govorio mađarski i, kad je nakupio more slabih ocena, otac je došao kod mene i zamolio me da mu podučavam sina. Ulažući najveće napore, uspela sam da ga „izvučem“ i dečak je spasio godinu. Sledeće godine preselili su se u Vrbas. Tada je gospodin Varga, znajući šta čeka Jevreje, došao u Bečej i ponudio majci i meni da povede sestru u Vrbas, kao tobože svoju rođaku. Računao je da je Vera dovoljno velika da ne oda svoje poreklo. Kada smo majka i ja to predložile sestri, ona je predlog odlučno odbila rečima da želi da ostanemo zajedno pa neka nas tako

snade naša zajednička sudbina. Ni danas ne mogu da oprostim sebi što nisam bila odlučnija i naterala sestru da pođe sa gospodinom Vargom, tim pre što je, do oslobođenja cele Bačke, pa i Vrbasa, došlo posle svega šest-sedam meseci.

A Nemci su uz pomoć mađarskih „njilaša“ (ili je možda bilo i obrnuto?!) bili vrlo brzi, temeljni i efikasni. Za samo mesec dana pokupljeni su svi Jevreji koji su preživeli Raciju: muškarci koji nisu odvedeni na prinudni rad, pa čak i ljudi čiji su roditelji još od Prvog svet-skog rata prešli u katoličanstvo, zbog čega ih mi Jevreji nismo smatrali svojim sunarodnicima. Transportovani smo najpre u sinagogu u Segedinu, a potom u dvorište i magacine neke fabrike u Baji, da bismo, 29. maja, stigli u Aušvic. Tu je Mengele odmah izdvojio majku i sestru (21. maja u Baji je napunila 14 godina) za gasnu komoru, a ja sam – sposobna za rad – smeštena u Brežinku (Birkenau).

Kako opisati naše muke u Aušvicu a da se ne ponavljaju stvari već toliko puta iznete? Robovski rad i kada prži sunce i kada sipi hladna novembarska kiša, ishrana koja ne zadovoljava ni osnovne potrebe, ponižavanje i uništavanje poslednjih ostataka ljudskog dostojanstva, viščasovna stajanja u petoredima radi prebrojavanja (tzv. „Zählappel“), a sve to praćeno strahom od posete Mengelea i mogućnosti da se bude izdvojen za gasnu komoru – opisani su u sećanjima preživelih, ali i od takvih pera kao što je bio Erih Maria Remark („Iskra života“). Zato ću izneti samo neka svoja razmišljanja o stvarima koje mi nikako nisu bile jasne ni onda kada mi je bilo dvadeset godina, ali ni danas kada sam dobro zakoračila u osmu deceniju života.

Čemu su Nemcima – SS-ovcima bile potrebne nezamislive, nepotrebne, prosto bezočne laži kojima su nas obasipali od samog početka? „Nemojte nositi svoje kofere, nego napišite na njih svoja imena i adrese da bismo mogli da ih pošaljemo vašim kućama“ – govorili su kad su nas isterivali iz vagona u kojima smo dopremljeni u logor. Kada smo ih pitali zašto nas odvajaju i kad ćemo se videti sa našima posle prve selekcije, odgovor je glasio: „Još večeras, a nema smisla da se mlade devojke kupaju, odnosno tuširaju sa decom i starcima“.

Nisam, međutim, mogla da razumem grubost i bezobzirnost starijih logorašica. Pri tome ne mislim na Nemice – kriminalke, nego na Jevrejke, koje su nam ponekad bile starešine bloka. Kada smo jednom prilikom, dok je bila dobro raspoložena, o tome razgovarale i pitale starešinu bloka (Blockälteste) Mariku, iz Čehoslovačke, odgovorila je kratko: „Vi ste poslednje dve godine spavale na perjanim jastucima, a ja sam se mučila u Aušvicu.“

Starešina bloka Eta (Jevrejka iz Poljske) često nas je nemilosrdno tukla i za najmanje povode. Desilo se, međutim, jedne večeri, da smo prilikom povratka sa rada zatekle uznemirene Nemce, koji su se rastrčali na sve strane, satima smo čekale na prebrojavanje, svečano „marširanje“ pred logorskim orkestrom i odlazak u svoje barake. Tek oko ponoći pustili su nas u krug baraka. Eta nas je dočekala sa suzama u očima – suze u logoru bile su vrlo retke – i kazala: „Mislila sam da se nećete vratiti.“ Sve smo joj zbog onih suza oprostile. Kasnije smo saznale da su vanredno čekanje i mnogobrojna prebrojavanja pre ulaska u krug baraka bila prouzrokovana tzv. „Sonderkommando“ („posebna komanda“) zbog pobune Jevreja, posebno odabranih, za rad u gasnoj komori i u krematorijumu. Izvlačili su tela ubijenih iz gasnih komora, tražili eventualni skriveni nakit, skidali prstenje, vadili zlatne zube i vršili transport leševa do krematorijuma. Posle tromesečnog rada bili su i sami trovani Ciklonom B da ne bi ostali kao mogući živi svedoci. Bila je to, po mom saznanju, jedina pobuna u logoru, ali mislim da se niko od tada pobunjenih nije spasio. Jedina satisfakcija bila nam je da su u pobuni ipak uspeali da ubiju nekoliko SS-stražara.

*

Do meseca oktobra, dok sam imala snage i volje za životom, držala sam se dosta dobro. Nastupanjem hladnog i kišnog vremena (odeća nam se sastojala isključivo od jednog para veša i haljina koje smo, onako mokre, zadržale noću na sebi da bi se do jutra osušile) počela sam naglo da slabim. U tihim noćima povremeno se mogla čuti artiljerijska paljba iz daljine, a ponekad su nas „posećivali“ i saveznički bombarderi. Pošto više nisam mogla da se držim na nogama, a selekcije i odvođenja u gasnu komoru su prestali (Nemci su razorili postrojenja da bi uništili tragove!), javila sam se u logorsku bolnicu 8. decembra (tog dana bio je rođendan moje majke). Hrana u bolnici bila je još slabija ali ležanje i činjenica da više nisam bila izložena kiši učinili su da mi se zdravstveno stanje popravi. Ipak, kad je nastupilo oslobođenje (prvog Crvenoarmejca ugledala sam 27. januara 1945. godine) bila sam još uvek u takvom stanju da su hteli da me slikaju kao primer živog kostura. Našli su, međutim, jednu logorašicu koja je bila više propala, pa tako nisam bila „ovekovečena“.

Transport za povratak kući krenuo je tek meseca marta. Preko Čehoslovačke, Rumunije i Banata (Bele Crkve i Vršca) stigla sam kući sredinom maja.

Bila sam opet u Bečeju, rat je bio završen, a ja pukim slučajem ostala živa, sama, bez svojih najbližih.

*

Na kraju, da se osvrnem na nekoliko doživljaja koji su u vezi sa stradanjima Jevreja u vreme fašističke vladavine, iako su se neki od njih odigrali i punih dvadeset godina posle završetka Drugog svestkog rata.

Prvi sam doživela u maja 1945. godine. Bila je to prva nedelja posle mog povratka u Bečej. Davao se parastos svim žrtvama nastradanim u Raciji. Iako mi je to bilo vrlo teško, pošla sam prema ustavi na kanalu Dunav–Tisa.

	SERVICE INTERNATIONAL DE RECHERCHES
	INTERNATIONAL TRACING SERVICE
	INTERNATIONALER SUCHDIENST
	Bad Arolsen, le 31 mars 1998
	KFD
Croix Rouge de Yougoslavie Présidence Service de Recherches Sinnat 19	
YU-11000 Beograd	
	ИЛИЧИЦА Ева, de nationalité yougoslave, « étudiante », lieu d'origine : Subotica, a été incarcérée au camp de concentration d'Auschwitz (date non indiquée), numéro de détention A-9027, ou elle a été libérée le 27 janvier 1945 par l'armée russe
	Les documents mentionnent : le 9 février 1945 et le 7 mars 1945 à l'hôpital d'Auschwitz ; transportée le 11 mars 1945.

Faksimil dopisa Dokumentacionog centra u Bad Arolsensu, Nemačka, kojim se potvrđuje da je Eva Levi bila zatočenica logora Aušvic

Prilikom prolaska kroz grad zapazila sam obaveštenja istaknuta u izlozima nekih radnji – izvod iz zapisnika sa saslušanja i presuda izrečena tih dana mesnom šinteru koji je aktivno učestvovao u ubijanju ljudi u Raciji. On je u svojoj izjavi nabrajao i imena ljudi koje je ubio 10. januara 1942. godine i gurnuo njihova tela pod led: „Ing. Edo Bulat“ (rezervni kapetan, poslednji komandant mesta naše vojske prilikom povlačenja, koji je posle sloma – da ne bi bio odveden u zarobljeništvo – pobeo i vratio se kući), „Boško Petrović“ (bankarski činovnik pre rata, imao je najviši čin rezervnog oficira u Bečeju, mislim da je bio rezervni potpukovnik), „Braca Davidovac“ (svršeni maturant

ili već student, stariji sin Velinke Davidovac, vlasnice velikog imanja u Bečeju) ... „i jedan stariji advokat. Jevrejin, imena mu se ne sećam“. Taj stariji advokat, Jevrejin, bio je moj otac (jedini advokat Jevrejin odveden 10. januara 1942. godine).

*

Krajem 1959. ili 1960. godine poslao me je Savez boraca u Frankfurt na Majni, na pregovore s predstavnicima „I. G. Farbenindustrie“ u vezi obeštećenja bivših logoraša iz Aušvica. Moram odmah da istaknem dve stvari:

– Nemci su izričito tražili da to bude bivši logoraš, jer, kako su naglasili, ne žele da razgovaraju s političarima.

– Nikada nisam ispoljavala posebnu aktivnost u Savezu boraca. U organizaciju boraca iz NOR-a učlanila sam se tek kada je oformljena sekcija bivših zarobljenika, odnosno interniraca.

Sa mnom je na put pošao i dr Smiljanić, stručni savetnik u Savezu boraca, koji je bio dobro upućen u probleme obeštećenja. Jednog slobodnog popodneva otišli smo u tamošnje nemačko antifašističko udruženje VNV (Vereinigung der Nazi Verfolgten – udruženje lica koja su proganjali nacisti). Primili su nas veoma srdačno. Njihov predstavnik počeo je da objašnjava kako nisu svi Nemci sledili Hitlera, u prilog čega govori i činjenica da je oko 400 000 Nemaca prošlo kroz koncentracione logore. Uz sva uvažavanja da žalim svakoga ko je prošao kroz koncentracioni logor i napomenu da je njima u Nemačkoj borba možda bila i teža jer su se morali boriti protiv svoje vlasti dok smo se mi u okupiranim zemljama borili protiv fašizma i protiv okupatora koji nikada nije dobrodošao, cifre su objektivno merilo. Od oko 60 000 000 Nemaca, koliko ih je bilo u predratnoj Nemačkoj, kroz koncentracione logore prošlo je, dakle, 6–7 promila, dok je u Jugoslaviji stradalo 1 700 000 ljudi od ukupno oko 14 000 000 stanovnika (ili više od 12%). Što se evropskih Jevreja tiče, od približno 9–10 miliona, živote je izgubilo, prema različitim izvorima, 4,5 do 6 miliona lica (oko 50–60%).

Da su ovu moju na brzinu sačinjenu računicu prihvatili i upamtili drugovi u VNV-u, govori i činjenica da sam, posle približno četrdeset godina (maja 1999), primila od istog udruženja srdačne pozdrave („Viele herzliche Grüsse an Frau Prof. Dr Eva Levi“). Bilo je to preko Pravnog fakulteta u Nišu koji je stupio u kontakt sa VNV u vreme NATO-bombardovanja Jugoslavije sa ciljem da se nemačka javnost objektivno obavesti o ovim događajima.

*

Negde sredinom sedme decenije prošloga veka organizovan je, preko Saveza boraca, obilazak Aušvica i to, koliko se sećam, povodom otvaranja spomen paviljona posvećenog Jugoslaviji. Prilikom obilaska našeg paviljona, primetila sam na jednom zidu fotografisan deo spiska, koji su fašisti pedantno vodili prilikom tetoviranja zatvorenika. Crvenim mastilom bilo je podvučeno ime „Eva Levi – Jug. – A 9027“ (moj logorski broj istetoviran na levoj podlaktici). Htela sam da fotografišem taj detalj, ali su mi ruke drhtale pa sam morala da zamolim svoju dobru drugaricu, nažalost sada već pokojnu Zoru Raković da čučne, tako sam fotoaparatus naslonila na njeno rame. Posle su mi brojne kolege i drugi saradnici s Medicinskog fakulteta u Nišu pričali kako su videli moje ime u Aušvicu prilikom boravka u Poljskoj i obilaska koncentracionog logora.

Posle jugoslovenskog obišli smo i druge paviljone. Na mene je najdublji utisak ostavio poljski paviljon. U njemu su, kao u nekim odvojenim izlozima, bile izložene hrpe kose, pa koferi sa ispisanim imenima i adresama (po savetu SS-ovaca), zatim gomile odeće, naočara, ortopedskih pomagala. Sve sam to posmatrala nemo i iskreno se nadala da u gomili odeće neću otkriti nešto što je slučajno pripadalo mojoj pokojnoj majci ili sestri. Kada sam, međutim, došla do poslednjeg „izloga“ sa nabacanim dečjim igračkama (kod kuće mi je ostao sin koji je tada imao tri-četiri godine) spopalo me je jecanje kakvo nikada ranije nisam doživela. Drugarice su me izvele iz paviljona i za mene je obilazak bio završen.

*

„Oprostiti se mora, zaboraviti se ne sme“, rečeno je. A da li se može oprostiti smrt miliona otrovanih – ugušenih u gasnim komorama, pobijenih u najžešćim bombardovanjima žena i dece u nezaštićenim gradovima, umrlih od gladi i zime u opkoljenom Lenjingradu ili na prilazima Moskvi? I da li je samo sećanje na ZLO dovoljno da ono ipak jednom ne vaskrsne? Po prirodi nisam pesimista, jer da nije uvek postojao neki zračak nade u meni, sigurno je da ne bih preživela u Aušvicu. Ali da li su samo nezaborav i podsećanje dovoljni da se to zlo ne povampiri?